

DINSDAG 23 NOVEMBER 2010, 20.00 – 22.00 UUR, GOUVERNESTRAAT 133, ROTTERDAM

DE STAAT

VAN DE STAAT

DEEL II: UIT NUTTELOZE NOODZAAK

Tweede deel van de debatreeks door *NRC Handelsblad* en *De Unie in Debat*. Over het publieke en intrinsieke belang van ‘verheffende’ kunst en cultuur binnen een breed welvaartsbegrip, de rol van de kunsten in het maatschappelijk debat en de bezuinigingen op kunst. Met: **Anna Tilroe** (curator, kunstcritica en buitengewoon hoogleraar kunst en cultuur aan de Radboud Universiteit Nijmegen) en **Arjo Klamer** (hoogleraar culturele economie aan de Erasmus Universiteit).
Gespreksleider: publicist en *NRC Handelsblad*-columnist **Bas Heijne**. Met een voordracht van Dichter des Vaderlands, **Ramsey Nasr**.

Met de komst van het kabinet-Rutte en 18 miljard aan bezuinigingen op kunst wordt in het door Bas Heijne voorgezeten debatdrieluik *De Staat van de Staat* aandacht besteed aan de morele grenzen van wat de Britse historicus Tony Judt omschrijft als de „teloorgang van onze verzorgingsstaat”. Hoewel Geert Wilders zich bij de presentatie van het regeerakkoord opwierp als hoeder van de sociale zekerheid, roepen veel van de sociaaleconomische maatregelen van dit kabinet prangende vragen op over de liberalisering van sociale verantwoordelijkheden, de uitholling van de publieke voorzieningen en de betekenis van maatschappelijke solidariteit. In deze reeks onderzoeken we daarom welke functie, bevoegdheden, en morele verplichtingen de staat dient te hebben in onze huidige postindustriële samenleving. Is er inderdaad sprake van een ‘teloorgang’ of ‘afbraak’ van de verzorgingsstaat zoals Tony Judt betoogt? Welke sociale problemen en risico’s moet de huidige verzorgingsstaat het hoofd bieden? Hoeveel solidariteit heeft een samenleving eigenlijk nodig? En waaraan kan de mate van sociale rechtvaardigheid van een

samenleving worden afgemeten?

Een goed gevulde zaal deze avond in voormalig Lantaren/Venster aan de Gouvernestraat (ruim 250 man). En dat was te verwachten. Op het programma staat een onderwerp waar veel reuring over is: de aangekondigde bezuiniging op de subsidies voor kunst en cultuur en de btw-verhoging op podiumkunsten en kunstvoorwerpen (per 1 januari van 6 naar 19 procent). Door meer dan 100.000 mensen werd op 20 november in bijna zeventig steden en dorpen al gedemonstreerd tegen de op handen zijnde bezuinigingen (‘schreeuw om cultuur’).

Na een inleiding van Liesbeth Levy, artistiek leider van De Unie in Debat, legt gespreksleider Bas Heijne uit dat de avond in twee delen wordt opgedeeld: in het eerste deel: ‘wat is er aan de hand?’, vervolgt door: ‘wat moet er gebeuren?’. Halverwege de avond draagt Dichter des Vaderlands, Ramsey Nasr, een gedicht voor.

Arjo Klamer zag de bezuinigingen al jaren geleden aankomen. Een roepende in de woestijn, noemt Heijne hem. Klamer, hoogleraar culturele economie aan de Erasmus

Universiteit, heeft in verschillende (gesubsidieerde) culturele organisaties gezeten. Hij heeft de instanties meermalen aangeraden zich voor te bereiden op de bezuinigingen. Maar daar werd niks mee gedaan, vertelt Klamer. Hij stelt een vraag aan het publiek: „Als u 30 euro betaalt voor een theaterkaartje, hoeveel subsidie komt daarbij?” Er wordt geroepen: 20 euro, 30 euro, 60 euro, 100 euro, 200 euro. Klamer: „Het is 300 euro. Één op tien. Dat is bij een concert ook zo.”

Klamer noemt de kunstlobby „fantastisch”. „Die werkt erg goed, je ziet ook dat mensen voortdurend worden klemgezet. Politici vallen voor die kunstlobby en gaan daar in mee. Leefbaar Rotterdam hier, en PVV landelijk zijn daar totaal ongevoelig voor. Nu merk je ook dat bepaalde argumenten terug in het gezicht vliegen van de mensen die ze altijd gebruiken. Zoals het economische argument: je stopt euro’s in de kunstsector, en dan komt er meer uit. Daar viel de hele kunstwereld voor. Maar het klopt niet. Want de sector kost meer dan dat het oplevert. Mensen zijn uitgeput in die argumenten, ze raken ook niet meer.” Heijne: „Het geloof is weg?” Klamer: „Ja.”

De gespreksleider stelt dezelfde vraag aan Anna Tilroe, buitengewoon hoogleraar kunst en cultuur aan de Radboud Universiteit Nijmegen. „Helemaal niet”, reageert Tilroe, tevens curator en kunstkritica. Ze is het duidelijk niet eens met Klamer. „De laatste decennia is het kunsttoerisme gigantisch opgekomen. Dat is een van de belangrijkste economische factoren in bepaalde landen. Nu Amsterdam de belangrijkste musea niet ten volle kan benutten, is het aantal toeristen dramatisch afgenomen. Dat scheelt de stad veel inkomen. Ik wil maar zeggen: er zijn heel veel mensen die naar kunst gaan. Er is geen enkele reden om te zeggen dat er minder belangstelling is of dat er minder geloof in kunst is. Ik vind dat een beeld dat de laatste tijd heel erg wordt gemanipuleerd voor een bepaald doel: het politieke beleid dat nu gevoerd wordt, alles aan de vrije markt overlaten, goed op de rails te zetten.”

Wel is Tilroe het met Klamer eens dat de kunstwereld te weinig heeft gedaan om de bezuinigingen voor te zijn. „Je kon er op wachten dat er gesneden ging worden.” Ook vindt ze dat er vanuit de kunst te weinig is gedaan om de „beslotenheid” van de beeldende kunst te verbeteren.

Volgens Klamer neemt de belangstelling voor gesubsidieerde kunsten gestaag af, hoewel het aantal hoger opgeleiden toeneemt. „Je ziet ook dat weinig mensen kunst verzamelen of grote betrokkenheid tonen.” Tilroe is het wederom niet eens met de kunstenaar: „Dat spreek ik onmiddellijk tegen. Er zijn heel veel mensen in Nederland die kunst verzamelen.”

Klamer is van mening dat de overheidssubsidie de belangstelling voor kunst verdringt. „Om het maar even cru te zeggen: als je voor 85 procent van je inkomen afhankelijk bent van overheidssubsidie, is dat het enige wat telt. Dus je bent helemaal gericht op de politiek en de ambtenaren, dat zij maar bereid zijn om jou bij de volgende ronde weer

die subsidie te geven. Je hele organisatie is daar op gefocust, bij het schrijven van beleidsplannen en de mensen waarin je geïnteresseerd bent.”

Tilroe, fel: „Ik hou niet van dit soort verdachtmakingen. Want dat zijn het. Wat je nu in feite doet is de integriteit van kunstenaars ter discussie stellen. Dat bijvoorbeeld het Nederlands Dans Theater theater maakt vanwege de subsidie die zij daarvoor krijgen, of theatermaker Ivo van Hove. Of welke kunstenaar dan ook. Dat bestrijd ik ten zeerste! We hebben een zeer goed, levendig, kunstklimaat hier in Nederland waar hoogstaande kunst wordt gemaakt die internationaal zeer wordt gewaardeerd. Dus wat is dit voor argument? Sorry, maar hier ga ik echt niet in mee!”

Klamer vindt dat zijn debatpartner hem verkeerd interpreteert. „Het idee van subsidie is dat je de autonomie hebt om de kunst te maken die je werkelijk wil maken. Daar heb je gelijk in, dat doen Ivo van Hove, het Nederlands Dans Theater en al die anderen. Ik heb daar geen twijfels over integriteit, daar gaat het mij niet om. Het gaat mij om de meer brede zaak: hoe realiseer je de waarde van je kunst.” De buitengewoon hoogleraar kunst en cultuur onderbreekt hem: „Wat bedoel je daarmee?”

Klamer komt met een lang antwoord: „Kunst is niet een product, maar een gesprek. Dus als je een schilderij maakt, of een voorstelling geeft, zijn dat bijdragen aan wat kunst is. Als kunstenaar blijft het niet bij het produceren van dat werk. Je moet ook veel doen om te zorgen dat er aandacht komt voor het kunstwerk, dat mensen bereid zijn te komen kijken, en dat ze er over gaan praten. Of dat je erkend wordt als interessante kunstenaar. Dat geldt ook voor muzikanten en theatermakers. Daar draait hun hele carrière om. Waarde in de kunst realiseer je als eerste in de kunstkring, dat critici er over spreken. Vervolgens gaat het er om dat veel mensen in de samenleving

er over praten”, aldus de hoogleraar culturele economie.

Hij vervolgt: „Het is niet voldoende dat iemand naar je schilderij komt kijken. Het liefst heb je ook dat diegene er door wordt geraakt, er opgewonden over raakt, het vreselijk vindt, in ieder geval dat er iets gebeurt. Als Hans van Houwelingen een publiek werk maakt, dan weet hij dat de enige kans op effect het veroorzaken van wrijving is. Dat er een discussie ontstaat. In negen van de tien gevallen gaat dat fout, maar als het een keer lukt, gaat dat kunstwerk leven. Daar gaat het om, dat betekent dat het in het gesprek komt. Dat bedoel ik met het realiseren van waarde, dat mensen de artistieke waarde er van inzien, dat het een gedeeld goed wordt, en economisch: dat mensen bereid zijn er wat voor over te hebben.”

Tilroe gaat in op het laatste punt van de Klamer, dat mensen willen betalen voor een kunstwerk. Zij wil het anders formuleren: „Het kunstwerk is daar, en wordt door mensen zo gewaardeerd dat het iets economisch genereert. En niet dat het zijn economische waarde van te voren moet bewijzen. Het moet er uit voortkomen.”

Heijne vat het betoog van Klamer van even daarvoor kort samen: „Je haalt de subsidies weg, de Staat trekt zich terug. Dit is goed voor de kunst en de samenleving, want dan kan de maatschappij er achter komen wat de waarde van de kunst eigenlijk is.” Klamer: „Precies. De kunst moet het weer gaan waarmaken.” Heijne: „Die waarde wordt weer een echte emotionele waarde, juist omdat het zich moet bewijzen.”

Tilroe, cynisch: „En die waarde wordt dan uitgedrukt in prijskaartjes van 200 euro per stuk. Dat moeten mensen dan over hebben om naar het theater te gaan. Als ze dat niet hebben, jammer, dan gaan ze maar niet.” Klamer: „Daar vecht ik altijd zo tegen, tegen deze conclusie. Dat is de standaardreactie. Als je zegt: minder subsidie, zeg men automatisch: meer markt. Wat men

niet ziet is dat er ook een derde alternatief is: de sociale sfeer, ook wel de derde sector.” Dat is de sector van mensen die informeel – zonder bemoeienis van de overheid, zonder tussenkomst van de markt – kunstenaars of kunstwerken financieren, legt Klamer uit.

Heijne verwoordt de redenering van Klamer als volgt: „Een beetje armoede is goed voor de kunst, want dan gaan ze zich tenminste weer echt uiten, laten zien en proberen ze het publiek voor zich te winnen.” Klamer: „Cultureel ondernemerschap betekent: mensen die creatief zijn in het ondernemen en tegelijkertijd de kunst in haar waarde laat. Als je rondkijkt zijn er allerlei creatieve mogelijkheden. Er is heel veel geld. Mensen die ouder worden, weten niet wat ze met dat geld moeten doen, zoeken naar een bestemming.” Tilroe: „Die verliefdheid op rijke mensen, daar kan ik niet tegen.” Het publiek moet hard lachen om de opmerking en geeft de kunstcritica een luid applaus.

Tilroe gaat stoïcijns door: „In Nederland hebben we in de loop van de Naoorlogse tijd een democratie opgebouwd waarin het voor veel mensen mogelijk was om kunst te zien. Daar is actief op ingezet en daar hebben we ook een prachtige infrastructuur voor. Daar blijf ik bij. Dat er op het een en ander veel aan te merken is, dat is waar. Dat er hier en daar moet worden bijgesteld, klopt ook. Maar om nu de boel volledig af te breken en te zeggen: we gaan die rijke mensen die dat potje met geld hebben, die er goed bijzitten, die babyboomers, die gaan we aanspreken, die moeten de kunst gaan betalen, nee. De verdachtmaking van jou dat kunstenaars zich afstemmen op subsidiegevers, denk je dat ze dat dan ook niet gaan doen bij rijke mensen? In de Amerikaanse kunst zijn daar genoeg voorbeelden van, dat kunstenaars zich schikken naar rijke geldschietters.”

Dichter des Vaderlands, Ramsey Nasr, draagt halverwege het debat

op prachtige wijze het gedicht ‘Uit nutteloze noodzaak’ voor. Volg deze link om het gedicht te lezen: <http://www.nrcboeken.nl/nieuws/uit-nutteloze-noodzaak>

In het tweede deel van het debat wordt ingegaan op de vraag wat er moet gebeuren in de kunstwereld. Heijne wil van Tilroe weten of de taal van de economie niet dodelijk is voor de kunst. „Is er niet een ander discours nodig waardoor mensen denken: ja daarom is kunst belangrijk. Is dat mogelijk en wat voor verhaal zou dat moeten zijn?”

„Dat is heel goed mogelijk”, begint de curator haar analyse. „Een kunstwerk bestaat niet alleen, het is ‘geworden’. Er is iets aan voorafgegaan. Het is niet alleen het bedenkfel van die ene kunstenaar die het maakt, hij kijkt ook heel goed naar wat collega’s hebben gemaakt. Als je in een atelier van een kunstenaar komt, dan zie je boeken, foto’s, van alles en nog wat. Vanuit die culturele schatkamer putten kunstenaars. Het zou goed zijn om daar veel meer het accent op te leggen. Om het niet meer zozeer te hebben over dat kunst steeds maar moet ‘vernieuwen’. Dat is een economisch begrip geworden en is totaal uitgewerkt.” Heijne: „Je wil eigenlijk dat mensen meer een gevoel krijgen dat ze onderdeel zijn van een traditie of cultuur?” Tilroe, enthousiast: „Ja! Dat die cultuur niet iedere keer op nul begint, maar dat daar een hele hoop aan voorafgegaan is. Als dat verhaal veel meer zou worden verteld, zou je ook een ruimer beeld krijgen van waar zo’n kunstwerk voor staat. Dat geeft mensen meer een gevoel van wat cultuur is.”

Klamer schudt zijn hoofd bij de visie van Tilroe. „Alles wat jij zegt onderschrijf ik, maar er is zo veel meer mogelijk.” Vervolgens gaat de econoom in op het gedicht van Nasr. „Het is heel gevaarlijk om met een dichter in discussie te gaan, maar eigenlijk ben ik het helemaal niet met je eens. Het begrip ‘Nutteloze noodzaak’ begrijp ik wel, het klinkt ook heel goed, en ergens

raakt het mij ook, maar het klopt niet. Ik vind het niet de goede boodschap. Het punt is dat de kunst waanzinnig nuttig en belangrijk is. Alleen begrijpen we volstrekt onvoldoende wat voor mogelijkheden, wat voor rol de kunst zou moeten hebben in de samenleving. Zo zou kunst een integraal onderdeel moeten uitmaken van het onderwijs. En bij bedrijven is er heel erg veel vraag naar creativiteit, tegelijkertijd is er veel aanbod van creativiteit (kunstenaars, red.). De vraag is: hoe breng je het een met het ander in verbinding. Kunstenaars worden niet opgeleid om wat zij maken, van waarde te laten zijn voor anderen (bedrijven, red). De houding van kunstenaars is er niet op gericht, ze zijn er ook niet mee bezig.”

Volgens Tilroe zijn er al veel sectoren die „volop plukken uit de ontdekkingen die kunstenaars doen. Of ontdekkingen die schrijvers doen. Dat is er allemaal al. Zoals wat Microsoft in Silicon Valley heeft gedaan. Gewoon mensen uitnodigen en zeggen: ga zitten, je hebt geen opdracht, en doe maar wat. Daar zijn enorme vernieuwingen en ontdekkingen uit voortgekomen.”

De autonomie van de kunstenaar komt hierna bijna automatisch ter sprake. Tilroe heeft daar een duidelijk standpunt over. „Het is van fundamenteel belang dat een kunstenaar kan doen wat hij wil. Dat is een vrijheid die wij de kunstenaar aan alle kanten moeten toestaan. Als een cultuur dat niet meer heeft, en een subsidiegever gaat zeggen wat een kunstenaar moet maken, dan hebben we pas echt een probleem.” Mag de maatschappij dan niet zeggen: dat is heel fijn, maar doe dat in je eigen vrije tijd, vraagt Heijne. Tilroe: „Jawel, maar dat gebeurt ook. Er zijn veel kunstenaars die niet verder komen dan een heel klein circuit. Maar het is heel belangrijk dat zij er zijn, alleen al voor andere kunstenaars.”

Klamer benadrukt dat de instelling van kunstenaars veel aandacht verdient. „Als je heel lang blijft

praten over nutteloze noodzaak en autonomie, dan krijgen studenten het idee dat het alleen daar om gaat. Ik wil zeggen: het gaat om het waarmaken van wat je doet. En als dat eenmaal lukt, ga je op een gegeven moment die gesprekken aan. Dat moet je ook leren. Hoe je op galeries afstapt, hoe galeries werken, niet dat je binnenloopt en dat ze zeggen: leuk dat je er bent. Dat vraagt nogal wat. Dat je eigenlijk voortdurend gericht bent op acquisitie, goede kunstenaars doen dat ook: 'Ben jij geïnteresseerd?', 'ken je iemand anders?'. Of dat je mensen zoekt die kunnen bemiddelen. Maar je moet er wel wat voor doen."

Tegen het einde van de debat krijgt het publiek gelegenheid om vragen te stellen. Ook Ramsey Nasr maakt gebruik van het vragenronde. Hij reageert op Klamer, die eerder op de avond zei dat het gedicht 'Uit nutteloze noodzaak' de verkeerde boodschap heeft. Nasr: „U heeft gezegd dat het moeilijk is om met een dichter in discussie te gaan, maar met een econoom is dat minstens even lastig. U denkt vanuit een ander perspectief. En ik denk dat het verpest is door de hele tijd te hameren op het nuttigheidsprincipe: 'Wat hebben we aan kunst?', 'waar is kunst eigenlijk goed voor?', 'waar hebben we kunstenaars eigenlijk voor nodig in deze maatschappij?'. De kunst moet zich verdedigen. U wil zoeken naar bepaalde zaken waar een kunstenaar nuttig voor is, maar er is iets essentieel anders. Dat is namelijk 'zin'. Er is een verschil tussen nuttigheid en zingeving. Ik denk dat we af moeten om te denken vanuit: wat hebben we aan kunstenaars, qua nuttigheid."

Klamer is het helemaal eens met Nasr. „Ik zou het zelf waardevol noemen. Kunst doet je denken, het geeft je inzichten, het doet je leven in een andere wereld."

Iemand uit het publiek vraagt zich af waarom het tijdens het debat niet is gegaan over waar de bezuinigingsmaatregelen 'vandaan'

komen. Volgens de toeschouwers zijn de bezuinigingen niet ingegeven door ratio, maar door rancune en het zwart maken van een groep.

Klamer reageert als eerste: „Ik reken het mezelf aan dat deze rancune op dit moment leeft. Ik zie dezelfde kaalslag in de wetenschap. Dat levert echt zeeën van mensen op die op geen enkele wijze in aanraking zijn gekomen met poëzie, literatuur of met welke vorm van kunst dan ook. Weten van toeten noch blazen. Ik kom vaak in de wereld van zeer succesvolle zakenmensen. Dat zijn culturele analfabeten. Je begint met ze over Hamlet, dan kunnen ze heel goed zeggen: 'dat is interessant'. Dan moet je niet doorvragen, want ze weten niet waar het over gaat. Dus de onwetendheid is enorm. Dat geeft een bepaalde angst, onbekendheid maak mensen angstig. Dus als je dat allemaal zo bij elkaar optelt, vind ik het niet zo gek dat dit de uitkomst is."

Tilroe: „Anti-intellectualisme sluimert sowieso altijd in de Nederlandse samenleving. Dat hoort ook een beetje bij de Nederlandse mentaliteit van anti-autoritair zijn. De intellectuelen worden toch gezien als een groepje die 'de gewone man' vertelt hoe we moeten zijn en wat we moeten doen. In de maakbare samenleving is dat natuurlijk heel dominant geweest. Zoals we allemaal weten is die maakbare samenleving uit elkaar gevallen. En daarmee is eigenlijk ook de intellectuele elite een beetje in diskrediet geraakt. De ideeën die zij hadden – wat goed zou zijn voor de samenleving – bleken niet te kloppen. Vooral nu de samenleving uit elkaar valt, polariseert en mensen moeite hebben om nog te achterhalen wat ze verbindt, is de eerste 'pisaal' de intellectuele en artistieke elite. Dat is denk ik een deel van de verklaring."

Het slotakkoord is voor Bas Heijne: „Kortom: de crisis in de kunst, in relatie tot de maatschappij, is ongeveer hetzelfde als de crisis binnen de PvdA.

En dan zijn we terug bij Tony Judt en de sociaaldemocratie."

Steven Verseput

© Overname van dit verslag - ook gedeeltelijk - alleen met toestemming van de auteur of *De Unie in Debat*.